

INVESTITSIYA RISKLARINING TURLARI

*TDIU Raqamli iqtisodiyot va axborot texnologiyalari
fakulteti 3-kurs talabasi*

Abdusalomova Dinora O'tkirjon qizi

Ilmiy rahbar :TDIU Statistika kafedrasi o'qituvchisi

Akbarova Barno

Annotatsiya: Mazkur maqolada investitsiya faoliyatida uchraydigan asosiy risk turlari tizimli tarzda o'rganiladi. Zamonaviy iqtisodiy muhitda investitsion faoliyat bilan bog'liq risklarning turlari, ularning kelib chiqish sabablari, iqtisodiy samaradorlikka ta'siri va ularni kamaytirish strategiyalari tizimli tarzda o'rganiladi. Risk tushunchasining nazariy asoslari klassik va zamonaviy iqtisodiy ta'limotlar nuqtai nazaridan tahlil qilinib, real amaliyotda uchraydigan investitsion xatarlarga oid aniq misollar keltiriladi. Xususan, bozor, kredit, likvidlilik, inflyatsiya, siyosiy, valyuta, operatsion va ijtimoiy-ekologik risklar har tomonlama tavsiflanadi. Risk tushunchasining iqtisodiy mazmuni, investitsiya jarayoniga ta'siri hamda risklarni boshqarish usullari xalqaro va mahalliy manbalar asosida ilmiy asosda yoritiladi

Kalit so'zlar: Investitsiya, investitsion risklar, risk turlari, iqtisodiy xavf, risklarni boshqarish, iqtisodiy barqarorlik, moliyaviy strategiya, O'zbekiston, xavf-xatar tahlili, kapital investitsiyalar

Kirish

Investitsiya bugungi kunda iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Mamlakatlar va korxonalar o'z moliyaviy salohiyatini oshirish, yangi loyihalarni amalga oshirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun investitsiyaga tayanadi. Ammo har qanday investitsiya faoliyati turli xil xavf-xatarlarga duch keladi. Bu risklar investorlarning moliyaviy resurslarini yo'qotishiga yoki kutilgan daromadni ololmasligiga olib kelishi mumkin. Investitsiya risklari turli sabablarga ko'ra yuzaga keladi. Ular moliyaviy beqarorlik, iqtisodiy tanazzul, bozor

noaniqliklari, siyosiy o'zgarishlar yoki huquqiy muammolar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, valyuta kurslarining o'zgarishi yoki inflyatsiya ta'siri investitsiya loyihalarining muvaffaqiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, investitsiya risklarini to'g'ri baholash va samarali boshqarish investorlar va tadbirkorlar uchun muhim vazifalardan biridir. Investitsiya risklarini minimallashtirish uchun bir qator strategiyalar mavjud. Diversifikatsiya qilish, moliyaviy sug'urtalash, xedj qilish kabi vositalar risklarni boshqarishning eng samarali usullari sifatida ko'riladi. Shu bilan birga, loyihalarni chuqur tahlil qilish, huquqiy himoya choralari ko'rish va bozordagi o'zgarishlarni kuzatib borish kabi chora-tadbirlar ham risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada investitsiya risklarining turlari, ular yuzaga kelishining asosiy omillari va ularni pasaytirish bo'yicha samarali usullar batafsil tahlil qilinadi. Shuningdek, investitsiya xavfsizligini ta'minlash va investorlar uchun optimal strategiyalarni ishlab chiqishning dolzarb masalalari ko'rib chiqiladi. Mazkur tahlillar orqali investitsiya risklarini boshqarishning amaliy va nazariy jihatlariga e'tibor qaratiladi. Bu o'z navbatida, investorlar va iqtisodiy faoliyat ishtirokchilari uchun investitsiyalarni xavfsiz amalga oshirishda muhim qo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Risklar — bu kutilgan iqtisodiy natijalarning amalga oshmasligi ehtimolini ifodalaydi. Shuning uchun investitsiya risklarini aniqlash, baholash va samarali boshqarish dolzarb masalalardan biridir.

Asosiy qism

Investitsion loyihalarda risklar, ularni tuzilishi va kelib chiqish sabablari Investitsiyalar ssuda, aktsiyadorlik, tadbirkorlik, pul, tovar, ishlab chiqarish kapitalidan farq qilgan holda jami risklar majmuini o'zida mujassam etadi va kapitalni yo'qotish, boy berish riskini minimallashtirishni nazarda tutadi. Kapitaldan farq qilgan holda investitsiyalar ongli ravishda aniq va aniq bo'lmagan risklar bilan bog'lanadi. Investitsiyalar ssudalardan birqancha yo'nalishlar bo'yicha farq qiladi. Birinchidan, ssuda g'oyasi qaytarishlik asosida imkoni bo'lgan juda ko'p mablag'lar manbalaridan foydalanishni nazarda tutadi, investitsiyalar esa nisbatan uzoq davom etadigan vaqt mobaynida qo'yilgan kapital o'z egasiga qaytishiga qadar

mablag'lar oqimini ta'minlash maqsadlarida kapital qo'yishni bildiradi. Ikkinchidan, kreditlashda kelishuv tashabbuskori, odatda, qarzdor hisoblanadi, investitsiyalashda esa tashabbus investordan chiqadi. Uchinchidan, kredit moliyalashtirishning manbalaridan biri hisoblanadi, investitsiyalar esa muayyan vaqt davomida aniq jarayonlarga ong'li ravishda bog'lanib, risklarning turlari ko'pligi bilan ajralib turadi. Investitsiya kapitalini moliyalashtirish manbalarining turlicha nisbatlariga qarab risklar majmui ham har xil bo'ladi. Bank investitsiyalariga bank, kredit, bozor, foiz va boshqa risklar xos bo'lsa, investitsiyalarda risklar diapazoni ancha keng bo'lishi mumkin. To'rtinchidan, kredit kelishuvlarida kreditor yagona, investitsiya jarayonida esa, qoida tarzida, kreditor ko'plardan biri hisoblanadi. Iqtisodiyoni modernizatsiyalash sharoitida risklarni boshqarish bu amaldagi bozor kon'yunkturasiga mos darajada risklarni minimallashtirish, kreditlash xizmatlari bozorida bank pozitsiyasini minimum saqlab qolishdir. Shuningdek, riskni boshqarishdagi asosiy yo'llar bo'lib risklarni ajratish, risklarni loyiha ishtirokchilari o'rtasida taqsimlash, moddiy ta'minotni olish (garov), moliyaviy ta'minotni olish (kafolat yoki kafillik), risklarni kredit bo'yicha yuqori foiz stavkasiga ko'chirish, risklarni venchur kreditlashga qabul qilish, qarzlar bo'yicha yo'qotishlarni qoplash uchun fondlarni shakllantirish va boshqalar.

Investitsiya riskining asosiy turlari:

Bozor riski. Bozor riski umumiy iqtisodiy holat, siyosiy voqealar, foiz stavkalari, valyuta kurslari va tovar narxlarining o'zgarishi tufayli yuzaga keladi. U ikki turga bo'linadi:

Narx riski: aktivlar narxining pasayishi ehtimoli.

Foiz stavkasi riski: obligatsiyalar kabi fiksatsiyalangan daromadli aktivlar qiymatining o'zgarishi.

Likvidlilik riski. Bu investor o'z aktivlarini tez va minimal yo'qotish bilan sotolmaslik ehtimolini bildiradi. Kam likvidli bozorlar investitsiya samaradorligini pasaytiradi.

Kredit riski . Investitsiya obyekti (kompaniya yoki davlat) o'z qarz majburiyatlarini bajara olmasligi ehtimoli. Bu, ayniqsa, obligatsiyalarga sarmoya kiritishda muhim.

Valyuta riski . Xalqaro investitsiyalarda valyuta kursining o'zgarishi daromadni sezilarli darajada pasaytirishi mumkin. Ayniqsa, import-eksportga yo'naltirilgan kompaniyalar uchun dolzarb hisoblanadi.

Inflyatsiya riski. Inflyatsiya darajasining oshishi investitsiyalarning real qiymatini kamaytiradi. Ayniqsa, fiksatsiyalangan daromadli vositalar (obligatsiyalar) bunga sezgir.

Politik va tartibga solish riski .Hukumat siyosatidagi o'zgarishlar (soliqlar, eksport/ import cheklovlari, milliylashtirish) investitsiya loyihalariga bevosita ta'sir ko'rsatadi

Operatsion risk. Bu ichki boshqaruv, texnologik xatoliklar, inson omillari yoki texnik muammolar tufayli yuzaga keladigan xavflarni o'z ichiga oladi.

Ekologik va ijtimoiy risklar.Yashil iqtisodiyotga o'tish sharoitida atrof-muhitga zarar yetkazuvchi investitsiyalar ko'proq xavf ostida qolmoqda. ESG (Environmental, Social, Governance) mezonlari bu risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston sharoitida investitsiya risklari

O'zbekiston investitsion muhitida asosiy risk omillari sifatida qonunchilikdagi o'zgaruvchanlik, valyuta siyosati, bank-moliya tizimidagi islohotlar, byurokratik to'siqlar va iqtisodiy turg'unlik kabilarni qayd etish mumkin. Davlat investitsiya siyosatining barqarorligi, soliq imtiyozlari va huquqiy kafolatlar risklarni kamaytirishda muhim rol o'ynaydi. Mahalliy tadqiqotlarda (To'xtasinov, 2020; G'ulomov va boshqalar, 2019) investitsion xavflarni aniqlash va ularni boshqarish bo'yicha aniq yondashuvlar taklif etilgan.

Risklarni baholash va boshqarish usullari. Investitsiya risklarini boshqarishda quyidagi usullar qo'llaniladi:

- Diversifikatsiya
- Hedjing strategiyalari

- Sug'urtalash
- VaR tahlili
- Stress-testlar
- Davlat tomonidan kafolatlar berish
- Yuridik xavflarni minimallashtirish

Ushbu usullarni qo'llash orqali investorlar yo'qotish ehtimolini kamaytirishlari mumkin.

Xulosa

Investitsiya faoliyati har doim ma'lum darajadagi noaniqlik va xavflar bilan bog'liq bo'lib, ularni aniqlash, baholash va samarali boshqarish har qanday investor yoki iqtisodiy siyosat yurituvchining muhim vazifasidir. Ushbu maqolada investitsion risklarning asosiy turlari tizimli tarzda tahlil qilindi va ularning iqtisodiy jarayonlarga ta'siri yoritildi. Xususan, bozor, moliyaviy, siyosiy, valyuta, operatsion va ekologik risklarning har birining xususiyatlari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, O'zbekiston sharoitida investitsion xavflar global omillar bilan bir qatorda milliy muhitga xos bo'lgan xususiyatlarga ham ega. Qonunchilikdagi o'zgarishlar, institutsional nomukammallik, infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmagani va byurokratik to'siqlar kabi omillar mahalliy investorlar uchun qo'shimcha xavflar tug'diradi. Shu bilan birga, hukumat tomonidan amalga oshirilayotgan iqtisodiy liberallashtirish va xususiy sektorni qo'llab-quvvatlash choralarining ta'siri ijobiy tendensiyalarni yuzaga keltirmoqda. Maqolada ilgari surilgan yondashuvlar asosida investitsion risklarni baholash va ularni kamaytirish bo'yicha bir nechta tavsiyalar ishlab chiqildi. Jumladan, risklarni diversifikatsiya qilish, moliyaviy vositalardan foydalanish (hedging, sug'urtalash), xavf-xatarni oldindan aniqlovchi ko'rsatkichlar joriy etish, zamonaviy texnologiyalar va axborot tizimlaridan foydalanish orqali samarali boshqaruv mexanizmlarini yaratish lozimligi ta'kidlandi. Shunday qilib, ushbu maqola investitsiya sohasida faoliyat yuritayotgan iqtisodchilar, siyosatchilar, bank-moliya xodimlari va tadqiqotchilar uchun nazariy va amaliy jihatdan muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Keltirilgan ilmiy tahlillar va tavsiyalar kelajakdagi investitsion strategiyalarni shakllantirishda ishonchli manba bo'la oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. To'xtasinov Sh.Sh. (2020). Investitsiyalar va ularni boshqarish asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti.
2. G'ulomov S.S., Xodjayev U.S., Qurbonov Sh.K. (2019). Korxona iqtisodiyoti.
3. Toshpo'latova N.M. (2021). Moliyaviy menejment. TDIU.
4. Bodie Z., Kane A., Marcus A.J. (2021). Investments. McGraw-Hill Education.
5. Fabozzi F.J. (2015). Bond Markets, Analysis, and Strategies. Pearson.
6. Markowitz H.M. (1952). Portfolio Selection. Journal of Finance